

Дивна Вуксановић

УМЕТНОСТ ДЕФИНИСАНА МЕДИЈИМА, МЕДИЈИ ДЕФИНИСАНИ УМЕТНОШЋУ

У знак сећања на моје родитеље, Мирјану Мимицу
Вуксановић и Милентија Пура Вуксановића

Апстракт: Текст се бави питањем поимања савремене уметности, посматрано како из перспективе савремене естетике, тако и из визуре тзв. медијске културе. Наиме, тешкоће у разумевању актуелне уметничке праксе данас се често подводе под дијагнозу кризе уметности, што не значи да је уметничка продукција или квалитет рецепције уметничких дела у опадању, већ да савремена естетичка теорија има проблем са дефинисањем и тумачењем појма уметности, с обзиром на његове трансформације што су настале у складу с изменама духа времена. Како уметност све више губи границе у односу на медије, тржиште и целокупну стварност, тако „чиста теорија“ запада дубље у проблеме интерпретирања њеног појма. Другим речима, чини се да јасан и разговетан појам уметности, због природе њених посредовања с медијском сфером, у данашњем времену није могућ. Отуда је решење његово критичко проширење и вишедимензионално промишљање ситуирано у контексту једне флексибилније естетичке теорије која ће бити у стању да проблемски рефлектује њене актуелне трансформације.

Кључне речи: појам уметности, медији, естетика, критика, тржиште

Поводом пославе 100-те годишњице организовања првог светског конгреса естетике, који је 1913. одржан у Берлину, у Кракову су се током јула месеца протекле године, на 19. по реду светском конгресу естетике, чија је тема била „Естетика у акцији“, сусрели и дебатовали контроверзни уметник биотехнолошке оријентације – Едуардо Кац (Кас) и један од најутицајнијих естетичара данашњице – Волфганг Велш (Welsch). Речју, конгрес је, на изванредан начин, био обележен „сусретом“ савремене уметности и теорије, посредством њихове интеракције. Такође, на недавно реализованом научном скупу Естетичког друштва Србије – које постоји од 1978. године и 2013. године је прославило 35 година рада – под покровитељством Министарства за културу и информисање, а на тему: „Криза савремене уметности и нове уметничке праксе“, сучелили су своја мишљења неки од веома утицајних стваралаца данашњице у области кинематографије, ликовних уметности, савременог театра, књижевности, као и других уметничких дисциплина, са естетичарима и теоретичарима уметности, као и интердисциплинарно оријентисаним истраживачима који се баве тематиком уметности, како би проблематизовали питање кризе савремене уметности.

Основну идеју нашег излагања на овом скупу обележио је напор да се дефинише шта је уметност данас, и да се на тај начин отвори питање да ли је она уопште у кризи, или је пак у кризи њен појам, односно актуелно естетичко мишљење о њој. Иако уметност представља један од најзначајнијих предмета којима се током своје историје бавила естетика, мишљена, пре свега, као филозофија уметности, питање кризе уметности схватили смо као подстицај за такво једно преиспитивање, чији је предмет сама естетика (у кризи). Дакле, овде је реч о једном рефлексивном преокрету и проблематизовању на мета-теоријском нивоу. Оставићемо, стога, проблем кризе уметности и њених нових пракси по страни, те ћемо се позабавити критичким преиспитивањима самог појма уметности, у потрази за одговором на питање шта је уметност данас, и/или шта би она требало да буде.

Уколико бисмо се држали картезијанске традиције у појмовном дефинисању одређених феномена – што нам се учинило као адекватно полазиште за рационализовање претпоставке о кризи уметности – појам уметности би требало изнова „претрести“, и то, како у погледу његовог садржаја, тако и с обзиром на његов обим, тј. распон свих (уметничких и естетских) феномена које он у себи захвата. Другим речима, актуелни појам уметности би ваљало (ре)дефинисати како садржински, тако и према обиму његовог захвата, како би се, евентуално, дошло до декартовског идеала – јасног и разветног појма. При свему овоме, ваљало би се подсетити и етимологије самог појма уметности (*techne*), како бисмо лакше пратили његове повесне трансформације, али и примену у данашњем времену, а с обзиром на све чешћу појаву посредовања уметности и савремених (медијских) технологија.

Међутим, управо се ту и открива проблем са савременом уметношћу – да ли у садржај овог појма улазе и „ауратска“ и тзв. „постауратска“ уметност, као и креативне индустрије, и које све „праксе“ можемо назвати уметничком делатношћу, или – уопштено говорећи, како дефинишемо сам садржај појма уметности. На основу исказаих дилема, поставља се питање шта је уметност данас. Оно што је до недавно била ствар спорења између традиционалиста и концептуелиста у домену ликовних, и не само ликовних уметности, а то је само схватање уметности, посебно када се имају у виду остварења као што су инсталације, перформанси и сличне праксе, за нас је мање упитно у односу на чињеницу да је данас тешко одредити појам уметности у његовом „чистом“ виду, не реферишући, при том, на свет медија и спектакла, као проширени контекст у коме се данашња уметност „догађа“. Овде, при том, не заговарамо тезу о медијцентризму, него, сматрајући да се уметност не може одредити као аутономна у односу на друштвено-економски, односно медијски аспект стварности, већ да је она, адорновски речено, и независна од друштва, али, истовремено, и

социјална чињеница,¹ сматрамо да у садржај овог појма данас улазе и медији, те да овај некритички рефлектовани преображај треба имати у виду, када говоримо о својствима савремене уметности. Заправо, и у ранијим епохама, медији су довођени у однос према уметности тако што су коришћени, али и тумачени као „материјал“ који уметник или дизајнер употребљава за свој рад.

Међутим, медији као да су се, у последње време, еманциповали у овом односу, прерастајући улогу пуког материјала за уметничко обликовање дела или активности. То се посебно односи на оне дигиталне и интерактивне радове савремених стваралаца који делују у домену Интернета и друштвених мрежа, као и на тзв. мултимедију. Такозвана „техно-естетика“, која се овим питањима начелно бави, тематизује водећу улогу технике у посредовању света уметности и савремених медија. Примат тзв. оптичког ума над логосом (смислом),² доводи нас до следећег питања: Чему уметност у доба доминације тзв. медијске културе, дакле, до питања о смислу уметности у данашњем времену, као и оних естетичких

¹ О односу уметности и друштва детаљније видети у поглављу „Двоструки карактер умјетности: fait social и аутономија; фетишки карактер умјетности“, у: Teodor V. Adorno, *Estetička teorija*, Nolit, Beograd, 1979, стр. 369–376.

² „Почетком модерног доба једна тенденција која се испрва манифестовала у уметничким дисциплинама отпочела је да мења актуелни приступ теми уобразиље. Појавиле су се, наиме, сасвим нове релације на хијерархијски установљеној лествици чулности. У Средњем веку, подсећа у свом раскошно стилизованом делу Сад, Фурије, Лојола Ролан Барт (Barthes), сматрало се да је најистанчаније чуло – чуло слуха, тј. оно основно чуло које успоставља опажајно најбогатију везу с „унутрашњим“, односно „спољашњим“ светом *logos*-а. Посредством духа ренесансне културе, међутим, долази до значајног преокрета у приписивању првенства одређеној форми чулности. По узору на антику, око наново постаје централни орган *aisthesis*-а (што се касније, у модерном добу, 'маклуановски' проширује и на чуло додира)...“ Отуда дигитална (медијска) техника, комбинујући у себи визуелну и тактичну чулност, сагледано не само у контексту савременог мишљења, већ и уметничког стваралаштва, односи превагу над светом *logos*-а. Вид. Divna Vuksanović, „Kratki hommage baroku“, у: *Barokni duh u savremenoj filozofiji: Benjamin – Adorno – Bloh*, Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2001, стр. 7.

теорија које, у вези с овим, у недовољној мери рефлектују властиту позицију, када покушавају да проговоре о свету уметности.

На другој страни, имајући ово у виду, тј. ситуацију у којој естетичка схватања исказана поводом савремене уметности западају у тешкоћу одређења њеног (емпиријског, али и појмовног) садржаја, може се поставити и питање обима овог појма, као и успостављања специфичне разлике у односу на друге феномене човекове стваралачке праксе. У ствари, сам нејасни садржај појма уметности данас имплицира и проблеме у разграничењу сфере уметности од области деловања медија, па и осталих области човековог живота. Најпре, још Ничеова (Nietzsche) теза о оправдању света као естетског феномена,³ која се подудара са нарастајућим процесима естетизације и виртуелизације стварности, отвара питање артифицијелности саме реалности, или бар неких појавних облика стварности, као што је виртуелни медијски свет појава.

Ако се, међутим, искључи могућност потпуног брисања разлике између уметничких, виртуелних (медијских) и „стварних“ светова, може се с правом указати на чињеницу да се поједини медији, од средства уметничког изражавања, трансформишу у нове уметничке форме, задобијајући тиме статус нових врста уметности, као што су: New Media Art, Design Media Art, Creative Media Art, и сл. Релативизовање граница уметничког стваралаштва, флуидност уметничко-медијских начина изражавања, те интер- и трансдисциплинарност, које постају главна карактеристика читавог једног правца у развоју савремене уметности, представљају посве нови изазов за промишљање појма савремене уметности. Показује се, наиме, да је досадашњи естетички појмовник везан за питања уметности преузак, како би у себи обухватио низ појавних облика посредовања уметности, медија, теорије и савремених технологија. У том смислу речи, макар формално гледано, требало би или проширити сам појам уметности (у погледу његовог обима), или га

³ Вид. Fridrih Niče, *Rođenje tragedije*, Bigz, Beograd, 1983, стр. 136.

пак довести у критичку релацију спрам света који га схематизује по својим мерилима.

Ако бисмо се овде послужили Спинозиним (Spinoza) филозофом који говори о томе да је свака детерминација и негација,⁴ покушавајући да одредимо појам савремене уметничке праксе, о њему бисмо могли да говоримо тако да он уједно представља и све оно што уметност није. По нашем мишљењу, уметност данас треба појмовно раздвојити првенствено од индустрије забаве (коју делом чини и медијска култура), и ту се види јасна граница с обзиром на вредности које уметност треба да негује и чува, а насупрот њеној инструментализованости у сврху акумулирања капитала, што покаткад апострофирају поједини заговорници тржишне идеологије „креативних индустрија“. Уметност је, заправо, један од могућих путева остваривања човечности, и њен појам у себи треба да садржи, додуше у свом дијалектизованом облику, темељне људске вредности. Али, такође, и да антиципира могућност револуционарне измене света, у складу с тим вредностима, делујући против најразличитијих облика репресије, односно – да овде парафразирамо речи Фредрика Џејмсона (Jameson) – насупрот вредности једног медијски утемељеног света капитала (*media capitalism*).⁵

И да резимирамо нашу почетну тезу: уметност је данас, како се чини, изгубила границе, ширећи се у свим могућим правцима посредовања, пре свега захваљујући њеној синергији са експанзивним светом технике и различитим медијима комуницирања, али и са вишедимензионално утемељеном стварношћу, мишљеном као тржишно-медијска реалност. Уместо поимања/разумевања света уметности – што није само ствар естетике и уметничке критике, већ и целокупне јавне сфере друштвеног деловања – данас је све више у оптицају њено пуко конзумирање. Критичка рефлексивност је, отуда, актуелно замењена тржишним механизмима њеног

⁴ Вид. Baruh de Spinoza, *Etika*, BIGZ, Beograd, 1983.

⁵ Fredric Jameson, „Postmodernizam ili kulturna logika kasnog kapitalizma“, у: *Postmoderna. Nova epoha ili zablude*, Naprijed, Zagreb, 1988, стр. 187–232.

валоризовања што јој, надаље, замагљује суштину, те контаминира њен изворни појам, не расветљујући, при том, потенцијалне алтернативе тумачења. И као што од „природе“ саме уметности зависи њено тумачење, тако и у релацији успостављеној са интерпретативним контекстом или теоријским оквиром у коме се уметност промишља, њен појам задобија одговарајуће конотације. Но, како више немамо посла са „чистом“ уметношћу, али, с друге стране, ни са „чистом теоријом“, то ове две праксе често промашују једна другу. И док се уметност у све већој мери утапа у медијски формиране производе данашњице намењене тржишној експлоатацији, дотле сама естетика, мишљена као филозофија уметности, како се чини, и даље обитава у прошлости своје застареле појмовне апаратуре. Уместо теорије и њених компликованих херменеутичких процедура, савремени и нови медији практично преузимају на себе улогу дефинитора савремене уметности, а вреди и обратно – да стари уметнички канони (рецимо, мерила лепоте), на сасвим нови начин, бивају реактуелизовани у домену савремене медијске праксе. Одавде следи да је сама релација што се успоставља између уметности и медија данашњег времена конститутивна за њихово узајамно дефинисање, што савремена естетика свакако треба да има у виду, када покушава да растумачи актуелне феномене и свет уметности.

Литература:

- Adorno, V. T., *Estetička teorija*, Nolit, Beograd, 1979.
Jameson, F., „Postmodernizam ili kulturna logika kasnog kapitalizma“, у: *Postmoderna. Nova epoha ili zabluda*, Naprijed, Zagreb, 1988.
Ниће, Ф., *Рођење трагедије*, Bigz, Beograd, 1983.
Spinoza, B., *Etika*, BIGZ, Beograd, 1983.

Vuksanović, D., „Kratki hommage baroku“, у: *Barokni duh u savremenoj filozofiji: Benjamin – Adorno – Bloh*, Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2001.

Divna Vuksanović

THE ART OF DEFINED MEDIA, MEDIA DEFINED ART

(Summary)

The text deals with the question of understanding of contemporary art, as seen both from the perspective of modern aesthetics, as well as from the perspective of the so-called media culture. The difficulty in understanding the current art practices today are often subsumed under the diagnosis of the crisis of art, which does not mean that the art production and quality of reception of works of art in decline, but to a modern aesthetic theory has a problem with the definition and interpretation of the concept of art, considering its transformations that have occurred in accordance with the spirit of the times. How art is blurring the boundaries in relation to the media, the market and the whole reality? In other words, it seems that a clear and distinctive term of art, the nature of its mediation with the media sphere, at the present time is not possible. Hence the solution to its critical expansion and multidimensional thinking situated in the context of a flexible aesthetic theory to be able to problem reflects its current transformation.

Key words: concept of art, media, aesthetics, criticism, market